

Artur Galkowski, Renata Gliwa

Uniwersytet Łódzki

Preliminaria do badań nad mikro- i makrotoponimią

Badania dyscyplin onomastycznych koncentrują się zasadniczo wokół dwóch kategorii nazewniczych: osobowej i miejscowej. Wydawać by się mogło, że niemal wszystko powiedziano na temat jednej i drugiej – patrząc na liczne studia teoretyczne, analityczne i leksykograficzne wśród dokonań onomastyki „tradycyjnej”. W obrębie antroponimii i toponimii pozostają jednak zasoby nazw, których analiza wciąż jest problematyczna z punktu widzenia metodologicznego, klasyfikacyjnego i dyskursywnego. Takimi obszarami są m.in. mikrotoponimia i makrotoponimia – dwie podstawowe subkategorie toponimii, które w tym dychotomicznym ujęciu mają charakter zarówno uogólniający, jak i specyfikujący. Dotyczą przypadków nazewnictwa geograficznego na terenach zamieszkałych i niezamieszkałych – nazw obiektów w znanych człowiekowi (często też podanych mu, choćby intencjonalnie i mentalnie) przestrzeniach: lądowej, morskiej czy kosmicznej¹.

Tak przedstawiona wykładnia zakresu mikro- i makrotoponimii byłaby funkcjonalna, gdyby rozróżnienie wewnętrzne tych dwóch kategorii toponimii było kwestią zastosowania jednoznacznego klucza identyfikacyjnego. Tymczasem droga do ustalenia kryteriów wyodrębniających i dywersyfikujących obydwie podkategorie wobec siebie okazuje się kręta (szczególnie w toku przyporządkowania nazw do danych obiektów oraz grup obiektów o podobnych cechach w przestrzeni geograficznej, jak również wobec funkcji tych nazw w komunikacji i określonych typach dyskursu).

Z teoretycznego punktu widzenia onomastyczna perspektywa „mikro” i „makro” nie sprowadza się tylko do wymiaru fizycznego nazywanego obiektem, jakkolwiek może on tu odgrywać istotną rolę. O przyporządkowaniu toponimu do podkategorii mikro- lub makrotoponimii decyduje przede wszystkim kryterium kulturowe².

¹ Pierwsze teoretyczne wzmianki o mikrotoponimii, stawianej jako zakres kontrastujący wobec toponimii (w rozumieniu makrotoponimii) pojawiają się u słowackich, czeskich i rosyjskich autorów [zob. Svoboda 1961: 129].

² Kwintesecją prezentowanego tu stanowiska w podejściu do mikro- i makrotoponimii jest wywód Roberta Mrózka, który zauważa: „Stała potrzeba nazywania różnorodnych obiektów

Zestawiona w tomie problematyka wpisuje się w krąg zainteresowań toponomastyki w jej odsłonie najbardziej rudymenarnej, a jednocześnie uwzględniającej najnowsze osiągnięcia onomastyki w zakresie studiów nad nazwami terenowymi i miejscowymi oraz związki toponomastyki z innymi dyscyplinami onomastycznymi³. Obejmuje istotne dla badań mikro- i makrotoponomii zagadnienia, takie jak: kwestie interpretacyjno-klasyfikacyjne aspektu „mikro” i „makro” w onomastyce (Rudolf Šrámek), kategoryzowanie nazw terenowych i miejscowych (Инна Королева), również w odniesieniu do różnych okresów historycznych, np. antycznego (Paolo Poccetti), zadania toponomastyki (Robert Mrózek), globalne spojrzenie na makrotoponomię (Ewa Wolnicz-Pawłowska), komunikacyjny punkt widzenia wobec proprium (Jaromír Krško), terminologia toponomastyczna (Наталия Васильева), problemy badawcze względem ojko- i anojkonimii w określonych krajach i regionach (Milan Harvalík, Joan Tort-Donada, Pavol Odaloš, Irena Kałużyńska, Kinga Zawodzińska-Bukowiec), leksyko-graficzno-leksykologiczne ujęcia mikro- i makrotoponomii (Patrycja Pałka, Iveta Valentová), toponimy w kontekście literackim (Piotr Stalmaszczyk, Renata Gliwa), mikro- i makrotoponomia w toku historycznych przeobrażeń (Jan Sosnowski, Zofia i Karol Zierhofferowie), mikro- i makrotoponomia a chrematonimia (Renata Przybylska, Adam Siwiec, Artur Gałkowski), kwestie strukturalno-językowe i pragmatyczne mikro- i makrotoponomii (Bogdan Walczak, Krzysztof Kosecki, Ján Bauko, Лиляна Димитрова-Годорова), przemiany wewnętrzne w systemie mikro- i makrotoponimicznym (Elżbieta Umińska-Tytoń), semantyka wobec relacji onimiczno-apelatywnej (Вадзім Шклярк).

Tom zamyka posłowie z podsumowaniem osiągnięć polskich onomastów i lingwistów, obchodzących w ostatnich latach jubileusze pracy badawczej (Aleksandra Cieślíkowa) oraz wspomnienia o Profesorze Ernście Eichlerze (Ewa Jakus-Borkowa) i Profesorze Sławomirze Gali (Renata Gliwa i Irena Jaros).

geo- i fizjograficznych na obszarze danej wspólnoty komunikatywnej w celu ich jednostkowego wyodrębnienia oraz zidentyfikowania w przestrzeni terytorialnej i społecznej wynika z pragmatycznego stosunku użytkowników języka do elementów poznawanej i opanowywanej rzeczywistości środowiskowej. Jego efekty onimiczne nawarstwiają się w zasobach nazw miejscowych, czyli nazw osad, wsi i miast – toponimów o ponadlokalnym obiegu (zasięgu) komunikatywnym, a także nazw terenowych (łądowych i wodnych), czyli nazw pól, łąk, pastwisk, lasów, wzniesień, dolin itp. oraz stawów czy potoków – mikrotoponimów charakterystycznych głównie dla wiejskich mikrowspólnot językowych. Mikrotoponimy [...] nacechowane są więc wąskim zakresem funkcjonowania w komunikacji społecznej, ograniczone najczęściej do kręgów lokalnych społeczności, w których są spontanicznie tworzone i pokoleniowo przekazywane lub uzupełniane” [Mrózek 2003: 198]. Por. także Rutkiewicz-Hanczewska [2008: 167 (przyt. 1)] oraz definicje mikro- i makrotoponimów w słownikach terminologii onomastycznej (*sub voce*): Bezlaj *et al.* [1983], Подольская [1988], Бучко, Ткачова [2012].

³ Można by się zastanawiać, czy nie jest uzasadnione wskazanie w tym przypadku specyficznych działów teoretycznych toponomastyki, np. „mikrotoponomastyki” [por. Tyroller 1996; Vassere 1996; Pleskalová 1996; Gabriel 1996].

Wagę poruszanych zagadnień podkreśla autorski udział badaczy z licznych ośrodków polskich i zagranicznych, co wyraża się wielojęzycznością rozdziałów, począwszy od języka polskiego, poprzez czeski, słowacki, bułgarski, rosyjski, białoruski, angielski i włoski. Streszczenia poszczególnych tekstów sporządzono w języku angielskim.

Podjęta w tomie tematyka jak dotąd rzadko gościła w ujęciu monograficznym⁴, zwłaszcza zestawienie mikrotoponii z makrotoponią w kontekście funkcjonowania tych dwóch zakresów nazewniczych wobec innych kategorii onimicznych, komunikacji, uzusu i różnych typów dyskursu. Wyrażamy nadzieję, że Czytelnik znajdzie tu inspiracje do własnych badań i poszukiwań. Dziękujemy szanownym Recenzentom książki za wnikliwe zapoznanie się z jej treścią oraz przekazanie uwag, które podniosły wartość naukową tekstu.

Książkę tę dedykujemy pamięci Profesora Sławomira Gali, który w szczególny sposób czuwał nad przebiegiem XVIII Międzynarodowej i Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej (MiOKO), będącej punktem wyjścia dla rozdziałów tej monografii. Pan Profesor odszedł zbyt wcześnie, pozostaje jednak obecny wśród nas dzięki swoim dokonaniom w obszarze onomastyki i innych dziedzinach językoznawstwa. Uczniowie Pana Profesora kontynuują rozpoczęte przez niego projekty, plany badawcze i dydaktyczne.

Bibliografia

- Bezłaj France *et al.*, 1983, *Основеи систем и терминологија на словенската ономастика. Основная система и терминология славянской ономастики. Grundsystem und Terminologie der Slawischen Onomastik*, Skopje.
- Borek Henryk, 1972, *Opolszczyzna w świetle nazw miejscowych*, Opole.
- Borek Henryk, 1988, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole.
- Bijak Urszula, 2001a, *Nazwy miejscowe południowej części dawnego powiatu mazowieckiego*, Kraków.
- Bijak Urszula, 2001b, *Nazwy miejscowe powiatu grójeckiego. Słownik historyczno-etymologiczny*, Grójec.
- Biolik Maria, 1992, *Toponimia byłego powiatu ostódzkiego. Nazwy miejscowe*, Gdańsk.

⁴ Problematyka mikrotoponimiczna i makrotoponimiczna w szerszym ujęciu materiałowo-analitycznym podejmowana jest w Polsce i Europie od ponad 70 lat. Do pierwszych opracowań o joko- i anojkonimii na terenie Polski należą prace: Kozierowskiego [1914–1939], Brücknera [1935], Rudnickiego [1939], Taszyckiego [1946], Stiebera [1948–1949], Hrabca [1950], Rosponda [1957], Zierhoffera [1957]. W dalszym rozwoju badań nad tym rodzajem nazewnictwa odnotowuje się np.: Kamińska [1964–1965], Warchoń [1964], Rymut [1967, 1975, 1980], Lubaś [1968], Pawłowski [1971, 1975], Borek [1972, 1988], Kondratiuk [1973], Breza [1974], Orzechowska [1975], Halicka [1976, 1978], Kosyl [1978], Górniewicz [1980, 1985], Mrózek [1984, 1990], Kopertowska [1984, 1994], Rzetelska-Feleszko, Duma [1985, 1991], Bugalska [1985], Makarski [1986, 1999], Zierhofferowie [1987], Jakus-Borkowa [1987], Czopek [1988], Iwicki [1993], Biolik [1992, 1994], Szcześniak [1994], Czopek-Kopciuch [1995], Tomaszewska [1996], Milewska-Stawiany [2000], Wójcik [2001], Rutkowski [2001], Bijak [2001a, 2001b], Malec [2003], Lesiów, Olejnik [2005], Rutkiewicz-Hanczewska [2008], Chludziński [2008, 2009].

- Biolik Maria, 1994, *Mikrotoponimia byłego powiatu ostródzkiego*, Olsztyn.
- Breza Edward, 1974, *Toponimia powiatu kościerskiego*, Gdańsk.
- Бучко Дмитро, Ткачова Нагалія, 2012, *Словник української ономастичної термінології*, Харків.
- Bugalska Halina, 1985, *Toponimia byłych powiatów gdańskiego i tczewskiego*, Wrocław.
- Brückner Aleksander, 1935, *O nazwach miejscowych*, Kraków.
- Chłudziński Andrzej, 2008, *Toponimia powiatu białogardzkiego*, Pruszcz Gdański.
- Chłudziński Andrzej, 2009, *Nazwy miejscowe powiatu kołobrzесьkiego*, Pruszcz Gdański.
- Czopek Barbara, 1988, *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej (w granicach dzisiejszego państwa polskiego)*, Wrocław.
- Czopek-Kopciuch Barbara, 1995, *Adaptacje niemieckich nazw miejscowych w języku polskim*, Kraków.
- Eichler Ernst et al. (red.), 1996, *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*, Berlin–New York, vol. 2.
- Gabriel Eugen, 1996, *Geschichtliche Entwicklung der Flurnamen ab exemplarischen Beispielen: deutsch*, [w:] Ernst Eichler et al. (red.), vol. 2, 1451–1456.
- Górniewicz Hubert, 1980, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk.
- Górniewicz Hubert, 1985, *Toponimia powiatu starogardzkiego*, Wrocław.
- Halicka Irena, 1976, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Dzierżawcze, patronimiczne i rodzime*, Warszawa.
- Halicka Irena, 1978, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny. Topograficzne i kulturowe*, Warszawa.
- Hrabec Stefan, 1950, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Kraków.
- Iwicki Witold, 1993, *Toponimia byłego powiatu słupskiego*, Gdańsk.
- Jakus-Borkowa Ewa, 1987, *Toponimia powiatu świeckiego*, Wrocław.
- Kamińska Maria, 1964–1965, *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, vol. I–II, Wrocław.
- Kondratiuk Michał, 1973, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Lublin.
- Kopertowska Danuta, 1984, *Nazwy miejscowe województwa kieleckiego*, Kraków.
- Kopertowska Danuta, 1994, *Nazwy miejscowe województwa radomskiego*, Kielce.
- Kosyl Czesław, 1978, *Nazwy miejscowe dawnego województwa lubelskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kozierowski Stanisław, 1914–1939, *Badania nazw topograficznych [...]*, vol. I–VIII, Poznań.
- Lesiów Michał, Olejnik Marek (red.), 2005, *Mikrotoponimia na pograniczech językowo-kulturowych*, Lublin.
- Lubaś Władysław, 1968, *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław.
- Makarski Władysław, 1986, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi sanockiej*, Lublin.
- Makarski Władysław, 1999, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej*, Lublin.
- Malec Maria, 2003, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa.
- Milewska-Stawiany Małgorzata, 2000, *Toponimia powiatu tucholskiego*, Gdańsk.
- Mrózek Robert, 1984, *Nazwy miejscowe Śląska Cieszyńskiego*, Katowice.
- Mrózek Robert, 1990, *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku*, Warszawa.
- Mrózek Robert, 2003, *Mikrotoponimy jako językowe wyznaczniki przestrzeni kulturowej*, [w:] Zofia Kaleta (red.), *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie*, Warszawa, 197–202.
- Orzechowska Alicja, 1975, *Nazwy miejscowe dawnego powiatu pilzneńskiego oraz prawobrzeżnej części dawnych powiatów sandomierskiego i wiślickiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Pawłowski Eugeniusz, 1971, *Nazwy miejscowości Ślądeczczyzny, cz. I: Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic wiejskich i miejskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Pawłowski Eugeniusz, 1975, *Nazwy miejscowości Ślądeczczyzny, cz. II: Nazwy osiedli*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Pleskalová Jana, 1996, *Morphologie und Wortbildung der Flurnamen: Slavisch*, [w:] Ernst Eichler et al. (red.), vol. 2, 1447–1451.

- Подольская Наталья Владимировна, 1988, *Словарь русской ономастической терминологии*, отв. ред. Александра Васильевна Суперанская, Москва.
- Rospond Stanisław, 1957, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław.
- Rudnicki Jarosław, 1939, *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny*, Lwów.
- Rutkiewicz-Hanczewska Małgorzata, 2008, *Nazwy terenowe*, [w:] Zygmunt Zagórski (red.), *Nazewnictwo geograficzne Poznania. Zbiór studiów*, Poznań, 165–423.
- Rutkowski Mariusz, 2001, *Mikrotoponimia w przestrzeni wspinaczkowej. Studium socjoonomastyczne*, Olsztyn.
- Rymut Kazimierz, 1967, *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Rymut Kazimierz, 1975, *Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Rymut Kazimierz, 1980, *Nazwy miast Polski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Rzetelska-Feleszko Ewa, Duma Jerzy, 1985, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Śródkowego*, Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko Ewa, Duma Jerzy, 1991, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*, Warszawa.
- Stieber Zdzisław, 1948–1949, *Toponomastyka Lemkowszczyzny*, vol. I–II, Łódź.
- Svoboda Jan, 1961, *K slovanské onomastické terminologii*, [w:] Witold Taszycki (red.), *I Międzynarodowa Słowistyczna Konferencja onomastyczna w Krakowie w dniach 22–14 października 1959. Księga referatów*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 127–136.
- Szcześniak Krystyna, 1994, *Nazwy miejscowości byłych powiatów goldapskiego i oleckiego*, Gdańsk.
- Taszycki Witold, 1946, *Słowiańskie nazwy miejscowe (ustalenie podziału)*, Kraków.
- Tomaszewska Sławomira, 1996, *Polskie mikrotoponimy motywowane wyrażeniami przyimkowymi*, Łódź.
- Tyroller Hans, 1996, *Typologie der Flurnamen (Mikrotoponomastik): Germanisch*, [w:] Ernst Eichler *et al.* (red.), vol. 2, 1434–1441.
- Warchoł Stefan, 1964, *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin.
- Wójcik Urszula, 2001, *Nazwy miejscowe dawnego województwa rawskiego*, Warszawa–Kraków.
- Vassere Stefano, 1996, *Morphologie et formation des microtoponymes: domaine roman*, [w:] Ernst Eichler *et al.* (red.), vol. 2, 1442–1447.
- Zierhoffer Karol, 1957, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław.
- Zierhofferowie Zofia i Karol, 1987, *Nazwy miast Wielkopolski*, Poznań.

Artur Galkowski, Renata Gliwa

Introduction to the research on microtoponymy and macrotoponymy

(Summary)

The research of onomastic disciplines regards issues involving two main categories of names: anthroponyms (personal names) and toponyms (names of places). Looking at numerous theoretical, analytical and lexicographical achievements of the so-called traditional onomastics, it would seem that almost everything has already been said about both of them. In the range of anthroponymy and toponymy, however, remain some types of names, the analysis of which is still problematic from a methodological and discursive point of view. Their classification is therefore not yet evident. Microtoponymy and macrotoponymy are undoubtedly such areas. They constitute two main subcategories

of toponymy, which, in this perspective, present the global and specific character. They can be applied to the naming of objects in inhabited as well as uninhabited lands. These objects are known to man, often subjected to him, intentionally and mentally, in different spaces on the earth, on the sea and in the universe. Such general interpretation of the micro- and macrotoponymy would be functional if the distinction between these two categories of toponymy was a matter of the application of an unambiguous identification key. It turns out to be very difficult to identify the possible criteria of these subcategories (especially in course of their assignment to the defining forms of objects and groups of objects with similar characteristics, as well as during the study of the functioning of the toponyms on the “micro” and “macro” scale in relation to communication and to certain types of discourse).

From the theoretical point of view, “micro” and “macro” onomastic perspective cannot be reduced only to the physical dimension of a named object, although it may play a significant role. Cultural criteria may have a significant role in assigning of the toponym to the category of the micro- or macrotoponyms.

Issues compiled in this volume are part of the circle of interests of toponomastics. They include problems important for the research of micro- and macrotoponymy, such as: the interpretation and the classification of micro- and macrotoponyms (Rudolf Šrámek), their categorization (Инна Королева), their relation to the Antiquity (Paolo Poccetti), tasks of toponomastics (Robert Mrózek), global approach to the macrotoponymy (Ewa Wolnicz-Pawłowska), communicative point of view in relation to the proprium (Jaromír Krško), toponymic terminology (Наталья Васильева), research problems of micro- and macrotoponymy in some determined countries and regions (Milan Harvalík, Joan Tort-Donada, Pavol Odaloš, Irena Kałużyńska, Kinga Zawodzińska-Bukowiec), lexicological and lexicographical treatment of micro- and macrotoponymy (Patrycja Pałka, Iveta Valentová), toponyms in the literary contexts (Piotr Stalmaszczyk, Renata Gliwa), micro- and macrotoponyms in the course of their historical transformations (Jan Sosnowski, Zofia i Karol Zierhofferowie), micro- and macrotoponymy and chrematonymy (Renata Przybylska, Adam Siwiec, Artur Galkowski), structural, linguistic and pragmatic issues of micro- and macrotoponymy (Bogdan Walczak, Krzysztof Kosecki, Ján Bauko, Лиляна Димитрова-Тодорова), internal transformations in the micro- and macrotoponymic systems (Elżbieta Umińska-Tytoń), semantics in onymic and appellative relations (Вадзім Шклярчук).

The volume is closed by the epilogue with Aleksandra Cieślukowa’s text containing the summary of achievements of Polish onomasticians and linguists, celebrating anniversaries of their scientific work in last years, and the remembrances of Professor Ernst Eichler by Ewa Jakus-Borkowa and Professor Sławomir Gala by Renata Gliwa and Irena Jaros.

The importance of the discussed arguments is emphasized by the participation of authors from the numerous academic and scientific centers, which results in multilingual chapters, starting with the Polish language followed by the Czech, the Slovak, the Bulgarian, the Russian, the Belarussian, the English and the Italian. Summaries of all texts are written in English.

Until now, issues undertaken in this volume have been rarely presented in terms of monograph, especially when ranges of microtoponymy and macrotoponymy are juxtaposed to other types of names and the context of their functioning in communication, use and different types of discourse. We hope that the reader will find, across our study, an inspiration for his own research and exploration. We thank honorable reviewers of this book for their insightful examination of its content, which raised the scientific value of the work.

The book is dedicated to the memory of Professor Sławomir Gala, who in a particular way watched over the course of the XVIII International and Polish Onomastic Conference (XVIII MiOKO), which became the starting point for this monograph. The Professor has gone too soon, but he remains present among us through his various achievements in the field of onomastics and linguistics. The Professor Sławomir Gala’s students and colleagues continue scientific and didactic projects initiated by him.

Slowa kluczowe: mikrotoponimy, makrotoponimy, toponimy, toponomastyka.

Key words: microtoponyms, macrotoponyms, toponyms, toponomastics.